

KADIN GİRİŞİMCİLİĞİ VE MİKROFİNANS: TÜRKİYE DENEYİMİ*

Münevver SOYAK**

ÖZET

Dünyadaki örneklerine bakıldığında, gelişmekte olan bazı ülkelerin kalkınmasında mikro girişimcilik ve küçük işletmelerin önemli rolü olduğu görülmektedir. İlk defa Bangladeş'te mikro-kredi sorunun gündeme getiren ve Grameen Bank kanalıyla yoksul kadınlara kredi sağlanmasının yolunu açarak onların da kendi imkânları ölçüsünde iş sahibi olmalarını sağlayan Muhammed Yunus'a göre; *"eğer ekonomik kalkınma hedefleri, gelişmiş yaşam standartlarını, yoksulluğun kaldırılmasını, onurlu bir iş bulmayı ve eşitsizliğin azaltılmasını içeriyorsa o halde bu işe kadınlarla başlamak çok doğaldır"*. Türkiye gibi kadının ekonomik faaliyetlere katılımının (özellikle belirli bölgelerde) çok düşük düzeyde kaldığı ülkelerde, kadın girişimciliği ve mikro-finans konuları daha da önem kazanmaktadır. Çalışmada, mikro-finans kavramının dünyada ve Türkiye'deki gelişimi doğrultusunda yoksul ve mağdur kadınların girişimciliği üzerine odaklanılacaktır. Bu çerçevede Türkiye'deki bazı sivil toplum kuruluşlarının etkinlikleri ve bu etkinliklerin sosyoekonomik sonuçları değerlendirilecektir

Anahtar Kelimeler: Mikrofinans, Kadın Girişimciliği, Türkiye Deneyimi

Women Entrepreneurship and Micro-finance: Turkey's Experience

ABSTRACT

As numerous world examples demonstrate, micro entrepreneurship and creation of small business can play a significant role in the economic improvement of some developing countries. Muhhamad Yunus, the developer of the concepts of microcredit and microfinance, providing the loans to the low-income households and women entrepreneurs too poor to qualify for traditional bank loans by means of self-founded Grameen Bank, whose success model of micro financing inspired similar efforts across the globe, says: *"if the goals of economic development are targeted at reducing poverty, improving economic status and creation of honorable jobs, than it only seems natural to begin these reforms with the emphasis on women."* In Turkey, as in some other developing countries with very low rates of women's participation in the labor force (especially in particular regions), financial activities as microcredit and micro financing acquire the status of financial instrument in the struggle against poverty. In this study it will be analyzed the development of micro-finance concept in the world and Turkey. After that it will focus on the poor and disadvantaged women's entrepreneurship. In this context, the socio-economic consequences of some civil society organization's activities will be evaluated in Turkey.

Key Words: Microfinance, Women Entrepreneurship, Turkey's Experiment

* Bu çalışma, 25-27 Mayıs 2006 tarihleri arasında Kırgızistan Manas Üniversitesi, Uluslararası Girişimcilik Kongresi'nde sunulmuş bildirinin tam metnidir.

** Yrd. Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu,

Kadın Girişimciliği ve Mikrofinans: Türkiye Deneyimi

Giriş

Gelişmekte olan bazı ülkelerin kalkınmasında mikro girişimcilik ve küçük işletmelerin çok önemli bir rolü vardır. Bu konuya vurgu yapan ve ilk defa Bangladeş'te mikro-kredi sorunun gündeme getirerek, Grameen Bank kanalıyla yoksul kadınlara kredi verip onların kendi imkânları ölçüsünde iş sahibi olmalarını sağlayan Muhammed Yunus'a göre; “*eğer ekonomik kalkınma hedefleri, gelişmiş yaşam standartlarını, yoksulluğun kaldırılmasını, onurlu bir iş bulmayı ve eşitsizliğin azaltulmasını içeriyorsa o halde bu işe kadınlarla başlamak çok doğaldır*”.

Kadının ekonomik faaliyetlere katılımının belirli bölgelerde çok düşük düzeyde kaldığı Türkiye gibi ülkelerde, kadın girişimciliği ve mikro-finans konuları çok daha önem kazanmaktadır. Özellikle Türkiye'nin Doğu ve Güney Doğu Anadolu Bölgelerinde yaşayan yoksul kadınların eğitimden mahrum ve ekonomik açıdan eşlerine bağımlı olmaları, geleneksel yapı içinde dışarıda çalışmalarına izin verilmemesi, bu insanların geleceğe yönelik güvenlerinin ve beklentilerinin kırılmasına yol açmakta, daha da önemlisi bölgesel gelişmişlik farklılıklarının derinleşmesine katkıda bulunmaktadır. Bu makalede, düşük gelirli insanların yaşamlarını idame ettirebilmeleri, kendi işletme ortamlarını yaratmaları ya da geliştirebilmeleri için verilmekte olan krediler ve diğer finansal hizmetler olarak tanımlanan “mikro-finans kavramının” dünyadaki gelişimi ve Türkiye'ye yönelik yansımaları çerçevesinde, yoksul ve mağdur kadınların girişimciliği üzerine odaklanılacaktır. Bu çerçevede Türkiye'deki bazı sivil toplum kuruluşlarının etkinlikleri ve bu etkinliklerin sosyoekonomik sonuçları değerlendirilecektir.

1. Girişimcilik, Kadın Girişimciliği ve Finansman Sorunu

Klasik iktisatçılar girişimciyi temelde risk ve kârla ilişkili olarak değerlendirmektedir. Bu yaklaşımda girişimciler üretim sürecindeki risk unsuruna karşılık kâr elde etmek amacıyla üretim faktörlerini kullanırlar (Ramanunny, 2003: 2). Genel olarak üretimin riskini ve satış sürecindeki belirsizliklerini yüklenerek, işgücü, toprak ve sermaye faktörlerini bir araya getiren ve üretim sürecine dâhil eden kişilere girişimci denir. Girişimcilik ise, bu kişilerin risk alma, fırsat peşinde koşma ve bunları hayata geçirme ile yenilik yapma süreçlerinin bütününe verilen isimdir.

Girişimciliğe yüklenen sosyoekonomik roller doğrultusunda, kadın girişimciliğinin desteklenmesinin altındaki gerekçeleri 3 farklı yaklaşım doğrultusunda incelemek mümkündür: *Büyüme yaklaşımı*, *iş yaratma yaklaşımı* ve *yoksulluğu azaltma yaklaşımı* (UNECE-OSAGI, 2004 ve OECD, 2000). *Büyüme yaklaşımı*, kadın girişimciliğini bir bütün olarak ekonominin büyümenin bir kaynağı olarak ele alır. *İş yaratma yaklaşımının* temelinde ise işsizlikle

Münevver SOYAK

mücadelede daha geniş stratejiler adına kadın girişimciliğinin desteklenmesine yönelik bir bakış açısı söz konusudur. *Yoksulluğu azaltmaya yönelik yaklaşım*, yoksul kadınların ve ailelerinin hayatlarını idame ettirebilmesinin bir aracı olarak, onların kendi işlerine sahip olması gereğine öncelik verir. Kadın girişimciliğinin desteklenmesinin altında yatan farklı gerekçeler, aynı zamanda politika önceliklerine de yansımakta ve politika uzanımlarında farklı yaklaşımlara yol açabilmektedir. Örneğin AB'deki faal işgücü piyasası politikaları büyük ölçüde *iş yaratma* gerekçesine dayalı olarak *kendi işinde çalışmalarını* (self-employment) teşvik etmekte ve kadınların faydalanması için bu amaca yönelik programlar işletilmektedir. ABD ve Kanada'da ise *ekonomik büyüme* gerekçesine dayalı yaklaşımlar, düşük gelirli mikro-girişimcilerden ziyade daha büyük işletmelerin formel sektör girişimcilerine yönelik risklere odaklanmaktadır. Buna karşılık özellikle geliştirmekte olan ülkelerde ve Doğu Avrupa ülkelerindeki kadınların kendi işinde çalışmalarını destekleyen sivil toplum örgütlerine dayalı birçok program, yoksul ve savunmasız kadınları hedefleyerek; tipik bir *yoksulluğu azaltma* gerekçesine dayalı bir yaklaşımı ortaya koyarlar. Bu noktada karşımıza çıkan en önemli sorun, bu programların iktisat politikalarını belirleyen hükümetlerin programlarıyla bağlantılı olarak tasarlanması gereğidir. Bu konuda bir eksiklik olursa, bahsi geçen programlar kadınları ekonomik sisteme entegre etme yoluyla onlara yardımcı olmak yerine, onları marjinalize ederek, toplumdan izole olma riskiyle karşı karşıya bırakabilirler.

Dünyada varlığını sürdüren erkek egemen nitelikteki sosyoekonomik ve politik yapıların tipik uzantısını, genel olarak girişimcilik konusunda da görmek mümkündür. Yalnızca Türkiye'deki girişimciliğin yapısı incelendiğinde, konumuz açısından en ilgi çekecek tespit kadın girişimciliğinin durumuyla ilişkili olanıdır. Girişimci erkek ve kadınların oranlarına bakıldığında, bazı iniş ve çıkışlara rağmen kendi işinde çalışan kadınların, kendi işinde çalışanların toplamı içerisindeki payının % 10'u civarında olduğu görülür. Kadınların tüm işverenler içindeki oranı % 3,3 gibi çok düşük bir oran iken, hem işverenleri hem de kendi işinde çalışanları girişimci olarak kabul ettiğimizde, Türkiye'de erkek girişimcilerin, kadın girişimcilerin yaklaşık 7 katı düzeyinde olduğu görülür. Girişimciyi sadece işveren olarak tanımlayan uluslararası bir çalışmada ise Türkiye'deki erkek girişimcilerin kadın girişimcilerin 29 katı olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Aktoprak, 2003: 1). Aslında bu oran yalnızca Türkiye'ye özgü değildir. Bahsi geçen çalışmada 29 ülke verilerine göre erkek girişimci sayısının, kadın girişimcilerin yaklaşık iki misli olduğu tespiti yapılmıştır. Ancak Türkiye'de durum daha da dramatiktir.

Dünyada ve Türkiye'de kadın girişimcilerin erkek girişimcilere oranla ne kadar geride kaldıkları açıkça ortada olmasına karşın, ABD'de faaliyet gösteren

Kadın Girişimciliği ve Mikrofinans: Türkiye Deneyimi

Centre for Women's Business Research isimli kuruluşun yapmış olduğu bir araştırmada dünya çapında kadın girişimciliği konusundaki ortak deneyimler ve ihtiyaçlar, bu konuda kadınların hangi rekabet avantajlarına sahip olabileceğine dikkat çekmektedir. Buna göre kadın girişimciliği konusunda 5 kritik alan öne çıkmaktadır (UNECE, 2004: 2):

- *Bilgiye Erişmek:* Kadınlar eğitime ve mesleki eğitime ve danışmanlığa erişme konusunda daha isteklidirler.
- *Sermayeye Erişmek:* Sermayeye erişmek, finansman konusunda cinsiyet temeli engellerle karşı karşıya olan ve finans konusunda formel eğitim eksikliği olan birçok iş sahibi kadın için çok önemli bir konudur.
- *Piyasalara Erişmek:* Uluslararası ticarete yönelik fırsatların yanı sıra diğer birçok iş fırsatını yönelik program ve hizmetler hakkındaki bilginin mevcut paylaşılma yollarına erişmede kadınlar daha isteklidir.
- *Şebekelere Erişmek:* Kadınlar sektöre yönelik ve genel işbirlikleri gibi iş şebekelerine erişmede daha isteklidirler.
- *Onaylama:* Kadınlar, işletme sahibi gibi ciddi bir biçimde davranmak isterler.

Erkeklerle olan açığı kapatma adına yukarıda sayılan rekabetçi üstünlüklere sahip olmalarına rağmen kadınların girişimciliğe yönelme konusunda finansal bir takım sorunlarla karşı karşıya olduğu açık bir gerçektir. OECD ülkelerindeki deneyimleri ele alan bir çalışmada, kadınların gerekli finansmana erişme konusunda karşılaştıkları zorlukların yanı sıra, bunları aşmak için uygulanan program ve politikalara da değinilmiştir. Çalışmaya göre: (Ionescu, 2003: 7–12)

- Kadınlar aslında başlangıçta kişi başına daha düşük bir sermayeye ihtiyaç duyarlar.
- Kadınlar dışsal fonlara daha büyük ihtiyaç duymakla beraber, bu gibi fonları elde etme konusunda zorluklarla karşı karşıyadırlar.
- Kadınların bahsi geçen fonlara ilişkin bilgiyi elde etme maliyetleri ve mevcut seçenekler hakkında bilgi eksikliği söz konusudur.
- Kadınlar açık ve zımni olarak yapısal bir cinsiyet ayrımcılığıyla karşı karşıya olabilirler.
- Bankalar kadınların borç alma ve girişimcilik faaliyetleri konusunda yanlış bir intibaha sahip olabilirler.
- Bankalar ve kredi başvurularının değerlendirilmesinde çoğu zaman kişisel profilleri ve geçmiş kayıtları esas alır.

Münevver SOYAK

- Kadınlara banka kredisi karşılığında daha yüksek faiz ödemeleri ve daha fazla teminat göstermeleri istenebilir.

Aynı çalışmada girişimciliğin finansmanı konusunda bu gibi sorunlarla karşı karşıya olan kadınlar için bazı stratejiler de geliştirilmiştir: (Ionescu, 2003: 9)

- Özel kredi fonları
- Kılavuzluk ya da danışmanlık hizmetleri
- Kamu otoriteleri, iş toplulukları ve şebekelerle bağlantıların geliştirilmesi
- Esnek zaman çizelgeleri
- Geçmişteki kayıtlardan ziyade iş potansiyeline dayalı bir kredi başvuru değerlendirmesi
- Pozitif bir kadın girişimciliği imajını teşvik etmeye yönelik stratejiler.

Birçok aktör kadın girişimciliğinin finansmanı konusunda kritik bir rol oynayabilir. Bu aktörler (Ionescu, 2003: 11):

- Uluslararası finansal kuruluşlar (IADB, WWB)
- İstenilen oranlarda kredi sağlayan kamu fonları (Kera Ltd. Loans, Finlandiya)
- Garanti fonları (Fonds de Garantie pour la Création, la reprise, ou le développement d'entreprises à l'Initiative des Femmes, Fransa)
- Mikro-kredi Kurumları (Network Credit, Norveç; Business Loans for Women, İsveç)
- Özel bankalar (West Pack Bank, Avustralya; Bank of Ireland)
- Risk Sermayesi Fonları (Women Growth Equity Fund, ABD)
- Sivil toplum örgütleri (Springboard)
- İş Melekleri (WomenAngels.net, Seraph Capital Forum)
- Kooperatifler (Coopératives de credit de Saskatoon, Kanada)
- Şartlı Bağışlar (Trickle Up)

Sıralanan bu aktörlerden mikro-kredi kurumları ve bunlarla ilişkili ya da bağımsız hareket eden bazı sivil toplum örgütlerinin mikrofinans konusundaki deneyimlerini Türkiye özelinde ele almadan önce, genel olarak mikrofinansın tanımı, ilkeleri ve Grameen Bank örneği üzerinde durulacaktır.

2. Mikrofinans, Kadın Girişimciliği ve Grameen Bank Örneği

2.1. Mikrofinans ve Kadın Girişimciliği

1976 yılında Bangladeş Grameen Bank deneyiminden sonra mikro-kredi bankaları ve projeleri hızla çoğalmış ve küresel ölçekte uygulama imkânı

Kadın Girişimciliği ve Mikrofinans: Türkiye Deneyimi

bulmuştur. Mikro-kredi özellikle dünyanın yoksul bölgelerinde faaliyette bulunan sivil toplum örgütlerinin yanı sıra iki yanlı ve çok yanlı yardım ajanslarının ekonomik kalkınmada kullandığı en başarılı programlardan biri olarak kabul edilmiştir. Bu programların büyük bir kısmı da doğrudan kadın yoksulluğunu azaltmaya yönelik olarak işletilmiştir (Ghodsee, 2003: 1-7).

Mikro-kredi uygulaması hususunda Bangladeş, Brezilya ve diğer bazı ülkelerdeki ilk deneyimleri 30 yıl öncesine kadar götürmek mümkünse de dünyada uygulamanın yaygınlaştığı yıllar 1980'lerdir. Mikro-kreditinin diğer finansman biçimlerinden en önemli farkı; kredinin geri ödenmesine yönelik ısrar mekanizması, kredi masraflarını karşılayabilecek faiz oranlarının uygulanması ve alternatif kredi kaynağı tefecilik gibi illegal sektörler olan müşteri gruplarına odaklaşarak daha önceki belirli hedeflere yönelik kalkındırma amaçlı borç verme işlerinin yarattığı handikaplardan insanları kurtarmasıdır. Bunun sonucunda, faaliyetin odak noktası, yoksullara hizmet etmek amacına yönelik sürdürülebilir yerel finans kuruluşlarının kurulmasına kaymıştır. Mikro-kredi siyasi kaygılardan uzak görünen, kâr amacı gütmeyen bir özel sektör inisiyatifi olarak gelişmiş ve dolayısıyla, kalkındırma amaçlı borç verme faaliyetlerinin diğer şekillerine kıyasla çok daha iyi bir performans sergilemiştir (www.microfinancegateway.org)

Mikro-kredi Zirvesi Kampanyası (Microcredit Summit Campaign) Şubat 1997'de 137 ülkeden 2900 kişinin Washington'da bir araya gelmesiyle, 2005 yılına kadar dünyanın en yoksul 100 milyon ailesine ve özellikle bu ailelerdeki kadınlara kendi işlerini kurmaları ve işe yönelik diğer faaliyetleri gerçekleştirebilmeleri için kredi sağlayacak hareketi başlatan bir kampanyadır.

Bahsi geçen zirvede, *mikro-kredi* çok yoksul insanlara, ailelerinin ve kendilerinin varlığını sürdürebilmesi için gereken geliri yaratmada kendi işinin kurulmasında finansman kaynağı olacak küçük krediler olarak tanımlanmaktadır (www.microcreditsummit.org/involve/page1.htm). Bu bağlamda daha genel olarak *mikrofinans*, *yoksul insanlara özellikle de kadınlara kredi*, *tasarruf ve diğer temel finansal hizmetlerin sağlanması* anlamına gelmektedir. Bu kampanya ile birlikte dünyada yoksullukla mücadelede kadınlara yönelik en kapsalı *küresel platform* oluşturulmuştur. *Mikro-kredi Zirvesi Kampanyası* yoksullukla mücadelede gerçekleştirilen çabaların yalnızca bir kısmını içermektedir. Bu kampanyanın başarılı olabilmesi için yoksulluğu sona erdirmeye yönelik tüm faaliyetlerin geniş bir strateji yelpazesi içinde uygulanması gerekliliğine vurgu yapılmaktadır. Bahsi geçen en yoksul 100 milyon aileye ve özellikle de bu ailelerdeki kadınlara yönelik kredi sağlamanın da aralarında olduğu mikro-kredi hizmeti sağlayabilecek kurumların oluşturulması bu stratejilerden sadece birisidir. Bu kampanya aynı zamanda 2015 yılına kadar yoksulluğu tamamen ortadan kaldırmaya yönelik *Milenyum Kalkınma Hedefleri'ne (MKH)* ulaşmayı da

Münevver SOYAK

amaçlamaktadır. 2004 yılı Aralık ayı itibariyle dünyada 3164 mikro-kredi kurumunun yaklaşık 92,3 milyon müşteriye ulaştığı ve bunların 66,7 milyonun ilk defa kredi kullanan çok yoksul insanlardan oluştuğu rapor edilmiştir. Bu yoksul insanların yaklaşık %83'ü kadınlardan oluşmaktadır. Her ailenin ortalama 5 üyeden oluştuğu varsayımı altında 2004 yılı sonu itibariyle yaklaşık 333 milyon aile üyesinin bu kredilerden etkileneceği tahmin edilmektedir. (Harris, 2005: 1).

Mikrofinansın temel ilkelerini şu şekilde özetlemek mümkündür (www.mikrofinansurkiye.org/tr/MfKey.htm):

- Yoksulların yalnızca krediye değil çeşitli finansal hizmetlere ihtiyaçları vardır.
- Mikrofinans yoksullukla mücadelede önemli bir araçtır
- Mikrofinans sistemi, yoksul insanlara hizmet eden bir finansal sistemdir
- Mikrofinansın geniş kitlelere ulaşabilmesi, sürdürülebilir yapıda olmasını gerektirir.
- Mikrofinans sistemi aynı zamanda kalıcı yerel finansal kuruluşları gerektirir.
- Mikro-krediyi her sorunun çözümünü sağlayan bir sihirli değnek olarak görmemek gerekir.
- Yüksek faiz oranları yoksulların kredi almasını daha da güçleştirerek, onları olumsuz etkilemektedir.
- Hükümetlere düşen rol finansal hizmetleri doğrudan sağlamak yerine, buna uygun makroekonomik ve kurumsal ortamı yaratmaktır.
- Sistemin başa dayalı olan fonları özel sermayeyi tamamlayıcı nitelikte olmalıdır.
- Sistemin sürekliliği adına güçlü ve güvenilir kuruluşların ve yöneticilerin eksikliği kritik bir engeldir.
- Mikrofinans sisteminin etkin çalışması, performans kriterleri ve açıklık ilkesiyle doğru orantılıdır.

Mikrofinans kurumlarının çoğu geleneksel olarak bir sivil toplum örgütü şeklinde organize olmalarına karşın, bu örgütler en önemli gelir kaynağı olan başlılardaki azalma nedeniyle bir dönüşüm içine girmişlerdir. Mikrofinans kurumlarını örgütlenme biçimlerine göre “*formel*”, “*yarı formel*” ve “*enformel*” kurumlar olarak üçe ayırmak mümkündür. Formel kurumlar; genellikle tarım ve küçük sanayi gibi stratejik sektörlerde sübvansiyonlu krediler veren kamu bankalarından oluşur. Yarı-formel kurumlar, daha çok sivil toplum örgütleri ve kooperatiflerdir. Enformel kurumların ise bir kurum olarak nitelendirilmesi güç olan yardımlaşma sandıkları, tefeciler, aile bireyleri ve arkadaş gruplarından oluşmaktadır. (www.bddk.org.tr/turkce/yayinlarveraporlar/rapor/bddk/mikrogririsimci.doc).

Kadın Girişimciliği ve Mikrofinans: Türkiye Deneyimi

Bu aşamada mikrofinansın yaratıcısı olan Muhammed Yunus'un *enformel* nitelikli bireysel çabalarıyla hayat bulan, daha sonra *yarı-formel* nitelikte faaliyetlerini sürdüren ve nihayet *formel bir kurum* haline gelen Grameen Bank deneyimini ele almak gerekir.

2.2. Grameen Bank Örneği

Bangladeş'te bambu üretimi yapan küçük üreticileri tefecilerin nasıl sömürdüğüne şahit olan Muhammed Yunus tarafından geliştirilen ilk mikro-finansman biçimi, daha sonraları Grameen Bank örneğine dönüşmüştür. Kredi karşılığında gösterilecek hiçbir teminatı olmayan, okuma-yazma bilmediğinden bankacılık bürokrasisiyle baş edemeyen, içinde yaşadığı toplumun geleneksel yapısı nedeniyle kadının ekonomi dışında kaldığı bir ülkede, çok yoksul kadınlara yönelik olarak tasarlanmış bir sistem niteliği taşımaktadır. Kadınların özellikle seçilmesinin nedeni, çaresiz kadınların kendi kendilerine yardım sürecine erkeklerden daha çabuk uyum sağlayabilmeleridir. Çünkü kadınlar ileriye görebilmekte, yoksulluktan kurtulmak ve çocuklarını daha iyi bir yaşama hazırlamak için daha çok çaba harcamak durumundadırlar. Bu sistemde kadın müşteriler bankaya gelip kredi talep etmemekte, krediler gönüllüler aracılığıyla yoksul insanların yaşadığı bölge ve köyler dolaşılacak suretiyle gerçekleştirilen ikna çabaları sonucunda verilmektedir (Yunus, 1999: 25-43)

Bu finansman türünün öncüsü olan Grameen Bank'ta krediler bireye değil bir gruba verilir. Bunun nedeni, yoksul bir insanın tek başına kendisini her türlü tehlikeye açık görmesi, bir gruba ait olma duygusunun ona koruma hissi vermesidir. Ayrıca Banka açısından da grup desteği ve baskısı, kredi müşterisini daha güvenilir bir hale getirir. Müşterilerden aynı aileye üye olmayan, ancak benzer düşünen, benzer sosyoekonomik statüye sahip bireylerden 5'er kişilik bir grup oluşturulması koşulu getirilir. Daha sonra oluşturulan bu grup belirli bir eğitimden geçirilerek, kurumun kuralları öğretilir ve sınava tabi tutulurlar. Grup kendisini hazır hissettiğinde kredi için başvuruda bulunur. Öncelikle grubun 2 üyesine kredi verilir. Bunlar altı hafta süresince geri ödemelerini düzenli bir şekilde yaparlarsa 2 üye daha kredi alır. En son kredi ise grup başkanına verilir. Grup üyelerinden birinin ödemeyi aksatması halinde grubun geri kalan hiçbir üyesi kredi alamamaktadır. Bundan dolayı üyelerin birisi krediyi geri ödeme konusunda bir sorunla karşılaştığında, diğerleri bu ödemeyi güvence altına almak için bir çözüm üretmek durumundadırlar. Acil ihtiyaçlar durumunda borçlularını korumak için Grameen Bank tarafından, her kredinin %5'inden oluşan ve üyelerin her hafta 2 Taka yatırdıkları bir *Grup Fonu* oluşturulmuştur. Bu sistemde geri ödeme mekanizması ise şu şekilde işlemektedir: Krediler 1 yıl süreliğine verilmekte, geri ödemeler eşit haftalık taksitler halinde yapılmakta ve yıllık %20 faiz oranı uygulanmaktadır. Bu sistemde kredi alan ve veren arasında hiçbir

Münevver SOYAK

hukuki sözleşme olmadığı gibi, herhangi bir teminat gösterilmemekte, kredi ilişkisi bütünüyle güven ilişkisine dayandırılmaktadır. Bu doğrultuda alınan kredilerin %98'i geri dönmektedir. (Yunus, 1999: 123-129)

Sonuç olarak, 1976 yılında Yunus'un cebinden verdiği 6 dolarlık krediyle başlayıp, 2004 Kasım ayı itibariyle dünyada 111 ülkeye yayılan, 80 milyon fakir insana kredi sağlayıp, aile bireyleriyle birlikte yaklaşık 400 milyon kişiyi etkileyen bu sistem, kendi kendini yenileyen ve büyüyen bir küresel sistem haline dönüşmüştür (Aysan, 2004).

3. Türkiye'de Mikro-finans Uygulamaları ve Kadın Girişimciliği

Türkiye'deki kredi sistemine bakıldığında, mikrofinans benzeri bazı uygulamaların öteden beri sürdürülmekte olduğu görülür. *Halk Bankası*'nın küçük esnaf ve sanatkârlar ile düşük gelir gruplarına yönelik verdiği düşük faizli destekleme kredileri bunlardan bazılarıdır. Yine *Ziraat Bankası*'nın düşük gelirli çiftçilere süt sığırcılığı, su ürünleri avcılığı, su ürünleri yetiştiriciliği, arıcılık gibi alanlarda mikro girişimcilere sübvansiyonlu krediler sağladığı bilinmektedir. Bu gibi formel kurumların yanı sıra, bazı yarı formel organizasyonlar da mikro-finansman hizmeti vermektedir. Meslek odalarının yardımlaşma sandıkları, esnaf ve sanatkâr kooperatifleri, küçük çiftçi kooperatifleri bu çerçevede değerlendirilebilecek kurumlardandır. Bu uygulamaların yanı sıra Türkiye'de gerçek anlamda mikro-kredi çalışmalarını ilk defa başlatan sivil toplum örgütü *Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı*'dır (*KEDV*). Mikro-kredi Zirvesi Kampanyası'nın Uygulayıcılar Konseyi Üyesi olan *KEDV* Türkiye'deki ilk mikro-finans kuruluşu niteliğini taşımaktadır. 1995–1997 döneminde İstanbul'un yoksul bölgelerinde yaklaşık 100 kadına iş yapmaları için küçük miktarlarda krediler veren bu kurumun, verdiği kredilerin geri dönüş oranı %98 olmuş ve aldığı borç para ile birçok kadın faal ekonominin içine girmiştir. Kurum 1999 depreminden sonra önceliklerini değiştirmiş, bu projenin sürdürülmesi için fon arayışları ertelenmiştir. Mikro-kredi projesi için gereken fonun 2002 yılında bulunması sonucunda *Maya (Mikro Ekonomik Destek İşletmesi)* kurularak mikro-kredi programlarının uygulanmasına başlanmıştır. (<http://www.kedv.org.tr>)

KEDV Maya-Mikro Ekonomik Destek İşletmesi

Amacı küçük çaplı bir iş yapan ve bu işini geliştirmek isteyen ya da yeni bir iş kurmayı hedefleyen dar gelirli kadınlara sermaye desteği sağlamak olan *Maya* işletmesi, bugün itibariyle İstanbul, Kocaeli, Sakarya ve Düzce'de kredi vermektedir. Türkiye'de bir yandan toplumsal misyonunu gerçekleştirirken bir yandan da sürdürülebilirliği hedefleyen ilk mikro-kredi kurumu niteliği taşımaktadır (Güzaltan, 2005). *Maya*'nın 1995–2005 döneminde geçirmiş olduğu gelişmeyi Tablo 1'den izlemek mümkündür. Aktif üye sayısını 2008 itibariyle 4300'e çıkarmayı hedefleyen işletme, 2005 itibariyle yaklaşık 70 milyon \$ olan

Kadın Girişimciliği ve Mikrofinans: Türkiye Deneyimi

kredi portföyünü de aynı yıl için 2,3 milyar \$'a yükseltmeyi hedeflemektedir (Bkz; Tablo 2)

1995–1997	Pilot Proje
Aralık 2000	İlk pazar araştırması ve iş planı
Ocak 2002	İkinci pazar araştırması
Şubat-Mart 2002	Finansal ve operasyonel sistemlerin oluşturulması
Nisan-Mayıs 2002	Personel seçimi ve eğitimleri
Mayıs 2002	Kocaeli ofisin kurulması
Haziran 2002	İş planının güncellenmesi
Ağustos 2002	Kocaeli'nde ilk kredilerin verilmesi
Nisan 2003	İstanbul'da personel seçimi ve eğitimi
Haziran 2003	İstanbul'da ilk kredilerin verilmesi
Ağustos-Ekim 2003	Micro Save Africa yöntemleri ile pazar araştırması
Kasım 2003	İlk bireysel kredinin verilmesi
Ağustos 2004	Düzce'de ilk kredilerin verilmesi
Kasım 2005	Sakarya'da ilk kredilerin verilmesi

Kaynak: www.un.org.tr/undp/docs/conference%20presentations/2%20MAYA%20UNDP%202005.ppt, Erişim Tarihi: 23.04.2005

Tablo: 2 Maya'nın Hedefleri

	2004	2005	2006	2007	2008
Aktif Üye	900	1500	2299	3300	4300
Kredi Portföyü (\$)	407,473	707,612	1,208,586	1,753,942	2,355,549
Operasyonel Sürdürülebilirlik (%)	60	97	112	132	141
Finansal Sürdürülebilirlik (%)	58	91	106	125	135

Kaynak: www.un.org.tr/undp/docs/conference%20presentations/2%20MAYA%20UNDP%202005.ppt, Erişim Tarihi: 23.04.2005

Münevver SOYAK

Tablo 3: Sayılarla MAYA (30/09/2005)

Aktif Üye Sayısı	1288
Kadın Oranı	%100
Verilen Kredi Sayısı	2,693
Bugüne Kadar Verilen Kredi Meblağı	\$1,531,074
Ortalama Kredi Meblağı	\$687
Kredi Bakiyesi	\$421,663
Gecikme Oranı	%5
Saha Sorumlusu Adedi	5
Saha Sorumlusu Başına Üye Adedi	258
Şube Adedi:	2
SEKTÖR	
Ticaret	%63,9
Üretim	%27,7
Hizmet	%7,6
Hayvancılık+tarım	%0,5
İhtiyaç	%0,3
İŞYERİ	
Ev	%73,4
Dükkan	%19,4
Tezgah	%3,84
Pazar	%3,36
İŞKOLU	
El İşi / Dantel	%25
Tuhafiye Malzemesi üretim ve Satışı	%23

Kadın Girişimciliği ve Mikrofinans: Türkiye Deneyimi

Kozmetik ve Temizlik Malzemeleri	%20
Terzilik	%10
Takı ve Hediyelik Eşya üretim ve Satışı	%5
Eğitim	
İlkokul	%44,1
Ortaokul	%11,2
Lise+Meslek Lisesi	%31,5
Üniversite+ y.okul	% 8,2
Okumamış	%5

Kaynak: www.un.org.tr/undp/docs/

conference%20presentations/2%20MAYA%20UNDP%202005.ppt, Erişim

Tarihi: 23.04.2005

Maya'nın kredi verme yöntemi ve finansmanı konusunda ise şu tespitleri yapmak mümkündür: 2005 yılı sonu itibariyle 2693 kredi veren kuruluş, aynı tarih itibariyle toplam 1,5 milyar \$ kredi vermiş, bu kredilerin %100'ü kadınlara sağlanmıştır. Gecikme oranının %5 olarak gerçekleştiği kredi sisteminde, verilen kredilerin sektörel dağılımına bakıldığında ticaret kesimi % 63,9 ile öne çıkmaktadır. Kredi verilenlerin eğitim durumuna bakıldığında ise yaklaşık %44,1 ile ilkökul mezunları başı çekmektedir (Bkz; Tablo 3)

Finansal kesime ulaşamayan kişilere kredi vermeyi hedefleyen mikro-kredi sisteminde olduğu gibi, Maya işletmesinin verdiği kredilerde de geleneksel bankacılık sisteminde istenen teminatlar aranmamaktadır. Bunun yerine Grameen Bank örneğinde olduğu gibi kadınlar arasındaki dayanışmayı harekete geçiren ve teminat sistemini de buna dayalı olarak oluşturan, *dayanışma grupları sistemi* benimsenmektedir. Kadınların en az 3 kişiden oluşan gruplar kurduğu bu sistemde, her bir grup üyesi kendi işi için kredi alırken, diğer grup üyelerine de kefil olmaktadır. Gelen talep üzerine zaman zaman bireysel kredi uygulaması da yapılmaktadır. Bu sistemle kadınlar ilk defa borçlanmakta, ilk defa vergi numarasına sahip olmakta ve hatta kimisinin ilk defa kimliği çıkarılmaktadır. Mikro-kredi faiz oranları banka kredisine paralellik gösterirken, kredi verilmesinde saha sorumluluğu sistemi işletilmektedir. İşletmenin bu konuda görevlendirilmiş 5'er kişilik gruplardan oluşan 2 ekibi vardır. Bu saha sorumluları mahalle çalışmaları ile iş yapan ya da yapmak isteyen kişilere ulaşmakta, kredi isteyenlere sistemi detaylı olarak anlatmaktadır. Kredi almaya karar verenlerle

Münevver SOYAK

kredi öncesi toplantılar yapılmakta, başvuru formu doldurulup, nakit akışı hesapları ve geri ödeme kapasitesi değerlendirilmektedir. Nihayet onaylanan kredilerin tahsisi aynı gün veya ertesi gün yapılmakta; kredi verme süresi ise 3 ile 7 gün arasında değişmektedir. Kredilerin geri ödemelerin gerçekleştiği gün, %25 fazlasıyla yeni kredi verilmesi imkânı sağlanmaktadır. İşletmenin finansmanı vakfa gelen Amerikan bağış ve fon kuruluşlarından sağlanmakta, bunlar mikro-kredi uygulamasına verilmek kaydıyla sağlanan şartlı bağışlar niteliğini taşımaktadır. İşletmenin faaliyet masraflarını karşılamak adına çok fazla fona ihtiyacı olamamakla birlikte, sistemi büyütmek ve daha fazla mağdur kadına ulaşabilmek için ulusal fonlara ihtiyaçtan söz edilmektedir (Güzaltan, 2005)

İşletmede 3 tür kredi verilmektedir: Dayanışma grupları, bireysel kredi ve ihtiyaç kredisi. Bu kredilerin özellikleri Tablo 4’de toplu olarak verilmiştir.

Tablo 4: MAYA’NIN KREDİ ÜRÜNLERİ VE ÖZELLİKLERİ

	Dayanışma Grupları	Bireysel Kredi	İhtiyaç Kredisi (Mevcut Üyelere)
Amaç	İş kurma veya geliştirme	İş kurma veya geliştirme	Eğitim, sağlık, fatura ödemeleri v.b
Miktar	100-900YTL	100–2,000YTL	100-500YTL
Vade	3 – 12 ay	3 – 12 ay	2 – 6 ay
Ödeme Sıklığı	Aylık	Aylık	Aylık
Teminat	<ul style="list-style-type: none">En az 3–10 kadının birbirine kefaletiKredinin son taksitinin ödendiği günde tekrar kredi imkânıHer yeni kredi alımında %25 artış imkânı	<ul style="list-style-type: none">Kefil, makine rehini, döviz/altın...Kredinin son taksitinin ödendiği günde tekrar kredi imkânıHer yeni kredi alımında %25 artış imkânı	Grup teminatı, kefil, döviz/altın
Faiz Oranı	Piyasa ortalamasında faiz oranı; 3 ayda bir faiz güncellemesi	Piyasa ortalamasında faiz oranı; 3 ayda bir faiz güncellemesi	Piyasa ortalamasında faiz oranı; 3 ayda bir faiz güncellemesi

Kaynak: www.un.org.tr/undp/docs/conference%20presentations/2%20MAYA%20UNDP%202005.ppt, Erişim Tarihi: 23.04.2005

Türkiye Grameen Mikro-kredi Projesi

Uygulamada mikro-kredinin öncüsü KEDV olmasına rağmen, bu konunun Türkiye'nin gündemine girmesinde Diyarbakır Milletvekili Prof. Dr. Aziz Akgül öncülüğünde, 2003 yılında yapılan bir uluslararası toplantı etkili olmuştur. Akgül bu konuda yola çıkarken George Soros'un Türkiye'deki vakfı *Açık Toplum Enstitüsü*'nden, *Finansbank* ve *Vakıfbank* gibi kurumlar ve bazı kişilerden destek almıştır. *Türkiye İsrâfî Önleme Vakfı*, *Diyarbakır Valiliği* ve *Grameen Trust*'ın işbirliğiyle, Temmuz 2003'te ilk mikro-kredinin verilmesiyle *Türkiye Grameen Mikro-kredi Projesi* hayat bulmuştur (Özkan, 2004). Merkezi Bangladeş'te bulunan Grameen Bankası yöntemlerinin uygulandığı ve özellikle *yoksulun yoksuluna* ulaşmayı hedefleyen bu mikro-kredi programı, pilot bölge olarak belirlenen Diyarbakır ve ilçesi Bismil'de başlatılmıştır. Mikro-krediler, üç yıldır yoksullara verilmekte, proje Türkiye İsrâfî Önleme Vakfı, Grameen Bank ve Diyarbakır Valiliği ile ortaklaşa yürütülmektedir. 2006 yılı Nisan ayı itibariyle proje kapsamında 3150 kadına, toplam 3,1 Milyon YTL kredi dağıtılmıştır. Projenin kısa süre içerisinde diğer illerde de faaliyete geçmesi hedeflenmektedir. Uygulamada mikro-kredi tutarı 100 YTL ile 2000 YTL arasında değişmekte; geri ödemeler krediyi aldıktan bir hafta sonra başlamakta ve 46 haftaya bölünerek ödenmektedir. Bangladeş'teki sistemde olduğu gibi kredilerin geri ödenmemesine karşı bir yaptırım söz konusu değildir. Kredi alan kadınlar gruplar oluşturup, her hafta bir evde toplanmakta; proje görevlileri bu toplantılarda geri ödemeleri toplamaktadır. Projenin Diyarbakır'daki Bangladeşli yöneticisi, verilen kredilerin % 100 oranında geri döndüğünü belirtmektedir (Soykan, 2006).

Son olarak *Türkiye Kalkınma Vakfı*'nın da Güneydoğu'da sınırlı sayıda aynı iş kurma kredileri verdiğinin altını çizelim. Bu kredilerin tutarı 300 ile 3000 \$ arasında olup, uzun vadeli kredi niteliğini taşımaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

- Mikrofinans sayesinde kendi işinin sahibi olan kadınlar bir yandan hane halkı içinde kendi konumunu güçlendirmekte, diğer yandan aile bireylerinin *eğitim* gibi temel insani ihtiyaçlarını karşılama konusunda olumlu dışsallıklar sağlamaktadır. Sosyoekonomik açıdan güçlenen kadınlar yalnızca kendileri ve aileleri açısından değil, içinde yaşadıkları bölgenin de gelişmişlik farklılıklarını azaltma konusunda ciddi sosyoekonomik roller üstlenmektedirler.
- Ancak yapılan araştırmalar sonucunda mikrofinans ile ilgili programlardan en fazla yararlananlar kadınlar gibi görünmesine karşın, krediyi kullananların genellikle erkekler olduğu belirlenmiştir. Bu durum önlenemediği takdirde, yukarıda bahsi geçen sosyoekonomik etkilerin oluşması beklenmemelidir.

Münevver SOYAK

- Gelişmekte olan ülkelerin çoğunda kadın girişimciliğinin desteklenmesinin altındaki gerekçe yoksulluğu azaltmak ve kadının sosyoekonomik hayattaki etkisini/rolünü güçlendirmektir. Türkiye’de var olan ve kadınların kendi işinde çalışmalarını destekleyen sivil toplum örgütlerine dayalı az sayıdaki bu programların, *yoksulun yoksulu ve güçsüz kadınları* hedeflemesi gerekir. Ayrıca bu programların iktisat politikalarını belirleyen hükümetlerin programlarıyla bağlantılı olarak tasarlanması gereği açıktır.
- Bahsi geçen mikrofinans kurumlarının, kadınların bilgiye, sermayeye, piyasalara ve şebekelere ulaşabilme konusunda karşılaştıkları sorunların giderilebilmesi için günümüz enformasyon-komünikasyon teknolojilerinden en üst düzeyde yararlanabilmelerine yönelik programları da uygulamaları gereklidir.
- Mikrofinans sisteminin en önemli sorunlarından birisi kaynak sorunudur. Mikrofinans kurumları küresel bir sistemin parçaları olarak hareket etmektedirler. Maya örneğinde olduğu gibi özellikle finansman sorununun dış kaynak ayağını sürdürebilme adına *küresel sürdürülebilirlik* ilkelerine uygun faaliyette bulunulması kaçınılmazdır.
- Mevcut kurumları ve sisteme yeni girecekleri şeffaf ve hesap-verebilir bir yapıya yönlendirecek ve bu kurumları ciddi bir biçimde denetleyecek yasal düzenlemelerin ve kurumsal oluşumların tesisine ihtiyaç vardır. Ayrıca bu yasal düzenlemeler, yoksullukla mücadele ve kadın girişimciliğini desteklemede doğrudan ya da dolaylı olarak görevli *merkezi ve yerel kamu kurumlarıyla* etkileşimin en üst düzeye taşınmasına yönelik açılımları da içermelidir

KAYNAKÇA

- Aktoprak, Doruk. (2003). “Girişimcilik Nedir? Türkiye’nin Girişimcilik Performansı” [Http://www.vicebusiness.com/makale4.php](http://www.vicebusiness.com/makale4.php), Erişim Tarihi: 21.07.2003.
- Aysan, Mustafa (2004). “Mikro-Kredi”, *Radikal*, 1 Aralık.
- BDDK. (2005). *BDDK Raporları*, (www.bddk.org.tr/turkce/yayinlarveraporlar/rapor/bddk/mikroirisimci.doc), Erişim Tarihi, 12.08.2005.
- Ghodsee, Kristen. (2003). “Rethinking Development Templates: Women And Microcredit In Post-Socialist Southeastern Europe, *Anthropology of East Europe Review*, Vol. 21, No. 2, ss.1-7.
- Güzaltan, Belgin. (2005). “Mikro-kredi 1,200 Kadına Yeni Ufuklar Açtı”, www.tv8.com.tr, Erişim Tarihi: 16.12.2005.

Kadın Girişimciliği ve Mikrofinans: Türkiye Deneyimi

- Harris, Sam Daley. (2005). *State of The Microcredit Summit Campaign Report 2005*, Washington.
- <http://www.kedv.org.tr>, Erişim Tarihi: 14.12.2005.
- <http://www.mikrofinansurkiye.org/trMfKey.htm>; Erişim Tarihi: 12.02.2005.
- Ionescu, Dina. (2003). "Financing Women Entrepreneurship:a Global Challenge OECD Experience", *OECD LEED Programme, Presentation at the Second UNECE Forum of Women Entrepreneurs*, ss.1-17.
- Microcredit Summit Web sitesi: www.microcreditsummit.org/involve/page1.htm, Erişim Tarihi 2 Haziran 2005.
- OECD.(2000). *Small and Medium Enterprise Outlook: Proceedings of Second OECD Conference Women Entrepreneurs*, Kantor
- Özkan, Funda. (2004) "Bu devirde kim kime iyilik yapar?", *Radikal Gazetesi*, 23 Kasım.
- Ramanunny M. (2003). *Credit Needs Of Women Micro Entrepreneurs In Urban Area Problems & Perspective*, Project Report, Kudumbashree, November.
- Soykan, Timur. (2006), "Damla Damla Kredi Yoksulluğu Alt Etti", *Radikal Gazetesi*, 8 Mayıs.
- The Microfinance Gateway (www.microfinancegateway.org, www.cgap.org), Erişim Tarihi: 16.09.2005
- UNDP. (2005). www.un.org.tr/undp/docs/conference%20presentations/2%20MAYA.UNDP%202005.ppt, Erişim Tarihi: 23.04.2005
- UNECE, UNECE/OSAGI. (2004). *Regional Symposium on Mainstreaming Gender into Economic Policies*.
- UNCDF. (2005). *Microfinance and the Millennium Development Goals: A reader's guide to the Millennium Project Reports and other UN Documents*, October .
- UNECE. (2004). *Access to Financing And Ict For Women Entrepreneurs in The UNECE Region Challenges And Good Practices*, Geneva And New York.
- Yunus, Muhammed. (1999). *Yoksulluğun Bulunmadığı Bir Dünyaya Doğru*, Çev: G. Şen, Doğan Kitapçılık, İstanbul.